

JÉZUS SZÜLETÉSE

© dr. Szalai András, Apológia Kutatóközpont, www.apologia.hu (v.1. 2018.12.11.)

Mindenki ismeri Jézus születésének történetét – legalábbis létezik egy képsor, ami a köztudatban él apokrif szövegek, népszokások, képzőművészeti alkotások és hollywoodi filmek révén. A mai, közismert sztori tipikus elemei a következők:

- Jézus i.sz. 1-ben született, hiszen ez időszámításunk kezdete.
- Éppen tél volt, a táj havas volt.
- József és Mária együtt utaztak Betlehembe, Mária szamáron ült.
- Mielőtt *vagy* mire Betlehembe értek, a szülés már be is indult.
- József egy útmenti barlangban hagyta Máriát, és elment bábáért, így Mária egyedül szülte meg Jézust.
- *Vagy*: Még éppen beértek Betlehembe, ami azonban az összeírás miatt annyira zsúfolt volt, hogy a fogadóban sem volt már számukra hely, csak egy istállóban, így József vezette le a szülést.
- A kis Jézust birkák, illetve ökör és szamár lehelete melengette.
- Jézus előtt öreg pásztorok és ajándékot hozó háromkirályok hódoltak.
- A csillag fénye egyenesen rá világított a jászolban fekvő Újszülöttre.
- A kis Jézus, Szent József és Szűz Mária feje körül is dicsfény ragyogott.
- A szent család fölött a levegőben pedig angyali seregek hallelújáltak.

Kérdés, hogy vajon ebből mit találunk meg az evangéliumokban, és melyik elem sokkal későbbi, más kultúrában született elképzelés? Tanulmányunk bibliai, nyelvészeti és kultúrtörténeti adatokkal próbálja meg újrafesteni a történetet.

Az i.sz. 1. dátum

Jézus történelmi személy volt, létezését senki sem vitatja, hiszen 1-2. századi kortárs nem keresztény (zsidó, szír, görög, római) források is megerősítik. Jézus születésének pontos dátuma (év, hónap, nap) azonban *ismeretlen*.

A ma is használt Gergely-naptár összeállító (1582-ben) az időszámítás kezdetének Jézus Krisztus születési évét akarták megtenni, de néhány évet tévedtek. Így csak annyi biztos, hogy Jézus a mi nyugati időszámításunk *előtt* – vagy némi iróniával „Krisztus előtt” (Kr.e.) – néhány évvel született.

Ami az *évet* illeti, Lukács evangéliumából (Lk 2:1-2) és a kortárs feljegyzésekből annyit tudhatunk, hogy Jézus születése i.e. 8 és 4 vagy 8 és 1 közé tehető:

- Augustus császár háromszor tartott népszámlálást az adóztatás és a katonai potenciál felmérése érdekében; az i.e. 8-ban indított összeírás [*apographé*, Lk 2:1-5] csak a bevallók személyi adatait gyűjtötte össze: név, azonosító jegyek, kor, foglalkozás, rang, családtagok – de nem jelentette a

vagyon felmérését [apotimészisz]. A népszámlálások a helyi adminisztrációkban elhúzódtak, tehát a kihirdetés éve nem egyenlő a júdeai összeírás évével.

- Nagy Heródes i.e. 1-ig vagy – a jelenlegi konszenzus szerint – i.e. 4-ig uralkodott; ő rendelte el a betlehemi gyermekgyilkosságot, amikor Jézus még nem volt két éves (ld. alább).
- Eszerint Jézus születésének éve i.e. 6. vagy i.e. 3. volt.

Ami a *hónapot* illeti, Lukács adatai adhatnak némi támpontot. Jézus hat hónappal Keresztelő János után született (1:24-26). János apja, Zakariás lévita volt, Abijjá rendjéből (1:5). Dávid idejében ugyanis Áron fiainak szolgálatát sorsolással osztották be, és Abijjá a 8. volt a 24-ből (1Krón 24:1-19). Az egyes rendek tagjai évente kétszer, egy héten át szolgáltak a Szentélyben (vö. Lk 1:8-9). Abijjá rendjére vsz. a zsidó holdnaptár szerinti *Ijjár* (április-május) és *Hesván* hónapban (október-november) került sor. Ha így van, Jézus a tavaszi (*peszách*) vagy őszi (*szukkót*) zarándokünnep idején születhetett.

Havas téli táj?

A mai karácsonyi képeslapok téli tájképének – a fentiekén túl – az is ellentmond, hogy az ókori Palesztina területén a pásztorok *tavasztól őszig* voltak kint a juhokkal „a szabad ég alatt” (Lk 2:8). Jézus születése és a „fehér karácsony” csak az ünnep decemberi-januári dátumának 4-5. századi elterjedésével, az északibb, európai éghajlaton kapcsolódott össze.

Együtt mentek? Mária szamárháton?

A mai sztori egyik legtermészetesebb része, hogy József és Mária együtt mentek Názáretből Betlehembe, és József húzta a szamarat, amin Mária ült. Lukács és Máté evangéliuma ilyesmit sehol sem ír, a közös szamaras utazás képe későbbi apokrif szövegből¹ származik – akárcsak a mai sztori több más eleme.

Lukácsnál csak annyit olvasunk, hogy Mária az angyali bejelentés utáni napokban elszietett Júdeába Erzsébethez, ott három hónapot töltött, majd hazament Názáretbe (Lk 1:39,56). Amikor megjött az összeírás parancsa (Lk 2:1), mint mindenki „a maga városába”, *József is felment* a galileai Názáretből a júdeai Betlehembe (2:3-4).

Lukács orvos volt, evangéliumában sokat és együttérzéssel szerepelteti a nőket, ezért nehéz elképzelni, hogy a terhesen való utazás veszélyeiről ne tudott volna. Mária említésének hiánya akkor természetes, ha Mária már *előzőleg odautazott* József rokonaihoz, hogy ne „mindennaposan” kelljen utazniuk, azaz gondos szü-

¹ *Jakab prótoevangéliuma* XVII.2 (a 2. század második feléből), illetve az erre és más apokrifekre is építő *A Megváltó gyermekségének arab evangéliuma* 2 (az 5-6. századból)

lőként nem tették ki a gyermeket és anyját ilyen veszélynek. Ez esetben József volt az, akinek az érkezését a nők izgatottan várták.

Ha mégis együtt tették meg a háromnapos utat – ami persze nem teljesen kizárható –, akkor sem tudhatjuk meg az evangéliumokból, *hogyan* utaztak: gyalog, számaron vagy szekéren. (Talán nem csoda, hogy az apokrifek ugyanúgy igyekeztek kiegészíteni Lukács szűkszavú leírását, mint a középkori betlehemezők vagy a mai filmesek.)

Mire odaértek, már jött is a baba?

A mai karácsonyi sztori fontos eleme az is, hogy mire Mária és József Betlehembe értek, a szülés már be is indult. A samaragolás nem kismamáknak való, a helyzet szegény József kétségbeesett bába- vagy szálláskeresését is logikussá teszi. Ilyesmiről azonban Lukács és Máté sem ír, csak későbbi *apokrif* szövegek².

Lukács evangéliumából csak az egyértelmű, hogy *időben ott voltak együtt*. A Lk 2:6-ban ezt olvassuk: „És történt, hogy amíg ott voltak, eljött szülésének ideje”, vagy szó szerinti fordításban: „...eljöttek (Mária) számára a szülés napjai” [*hai hémerai*]. Jézus nem Betlehem előtt vagy Betlehembe érkezve jött a világra, hanem *azokban a napokban, amíg* Betlehemben tartózkodtak, és nem is supergyors módon született, hanem *egyik napról a másikra* átnyúló vajúdás után.

Mária magányos szülése?

Az *apokrif* szövegek³ sajátos anyaga szerint József és Mária *nem ért időben Betlehembe*, József napnyugtakor kénytelen egy útmenti *barlangban* hagyni Máriát, és zsidó bábát keresni. Mire azonban visszaért a bábával, Mária már megszült, a gyermeket és anyját ragyogó fény vette körül, a Gyermekek érintése pedig meggyógyítja a bábát vagy a bába hitetlenkedő ismerősét.

A *Jakab prótoevangéliumban* (XIX.3) a történeteken csodálkozó bába összefut egy másik nővel, Salóméval, aki nem akarja elhinni, hogy „szült egy szűz, pedig szűzi volta nem engedné”. Salomé Mária szüzességét manuálisan akarja ellenőrizni, de a keze Isten büntetéseként elszárad; könyörgésére az Úr angyala jelenik meg, és arra buzdítja: vegye a Gyermekeket a karjaiba, és meggyógyul.

Az arab gyermeksegevangélium egyszerűbb: a József által odahívott öreg, beteg bába gyógyul meg a Gyermekek érintve. Ha a kiegészítések mögötti motivációra vagyunk kíváncsiak, íme az apokrif József válasza: „Ahogyan fiamnak sincsen párja a kisfiúk között, úgy édesanyjára sem hasonlít egy sem az asszonyok közül.”

² Jakab prótoevangélium (XVII.3), A Megváltó gyermekségének arab evangéliuma (2)

³ Jakab prótoevangélium (XVIII.1, XIX.1-2), A Megváltó gyermekségének arab evangéliuma (2-3)

József mint bába?

A másik, ma ismertebb verzió szerint Isten Fia olyan rideg világba érkezett, amelyben az adóbevallás izgalma miatt *még a nők is* közömbösek voltak az állapotos Mária iránt. A közel-keleti – vagy bármely emberi – kultúrát ismerve azonban ez sem valószínű, sőt!

Eleve tudjuk, hogy József és Mária több napon át tartózkodtak Betlehemben. Bár elképzelhető, hogy József szükség esetén le tudott vezetni egy szülést, elképzelhetetlen, hogy József a Betlehemben töltött napok alatt ne talált volna *rokon nőt* vagy *bábát*, aki segíthetett Máriának az első szülésénél. Manapság a legtöbb szülész férfi, de akkoriban a szülés „női dolog” volt, a bába hivatása.

Túlzsúfolt fogadó?

A mai verzió szerint a Betlehembe érő, kétségbe esett József hiába kopogtat *idegen családok* ajtaján, és még a teltházás *fogadóból* is elküldi a szívtelen tulaj. A drámai jelenet hivatkozásalapja a Lk 2:7 félmondata, ami a legtöbb fordításban így hangzik: „...mivel a szálláson nem volt számukra hely.”

Először is, Betlehem az 1. században ezernél kisebb lélekszámú falu volt, ahol mindenki ismert mindenkit. A helyi kultúra pedig mind a mai napig nagycsaládos és vendégszerető. Mindenki számára az volt a természetes, hogy az ide utazó *saját rokonainál* kap szállást. Rokonokat az átutazó idegenek szállására küldeni *nagy szégyen* lett volna.

Másodszor, Betlehem *Dávid király* szülőfaluja volt (ld. 1Sám 16), és messiási jövendölés szólt róla (Mik 5:2), ezért nevezi Lukács is „Dávid városának” (Lk 2:4). József pedig „köztudomásúlag” *Dávid király leszármazottja* volt (Lk 3:23-31). Nem csak a rokonai, hanem *bármelyik* betlehemi család számára megtiszteltetés lett volna helyet szorítani neki és a párjának.

Istálló vagy barlang?

Bár a mai sztori szerves részeként a magára maradt pár jobb híján istállóba vagy barlangba szorul. A 2. században Jusztinosz keresztény filozófus és tanító talált egy kis barlangot a falu közelében, amire 326-ban a Születés Temploma bazilika épült. Az újszövetségi evangéliumokban nincs szó barlangról, ilyesmi is csak a már említett *apokrif* szövegekben⁴ olvasható.

Az istálló szülőszoba képzete a Lk 2:7 egyik kifejezésére épül: Mária bepólyálta a kisbabát, és „jászolba” [*en phatné*], azaz etetővályúba fektette. És bár az indoklás így hangzik: „mert nem volt számukra hely a szálláson”, kérdés, hogy tényleg csak fogadó és istálló közül választhattak?

⁴ Jakab prótoevangélium (XVIII.1, XIX.2), A Megváltó gyermekségének arab evangéliuma (2-3)

A görög *katalüma* ugyanis, amit hagyományosan szállásnak fordítanak, *vendégszobát* is jelent (ld. Lk 22:11, Mk 14:14-14). Ez a fordítás itt nem csupán azért megfelelőbb, mert a térség falusi építészete a régészeti feltárások alapján ismert, hanem mert a legújabb korig nem is változott.

- A ház két fő részből állt. A nagyobbik, közös helységben zajlott *az egész család egész élete* az alvástól az étkezésen át a házi munkákig (vö. Mt 5:14-15). Az intim szféra hiányát fokozta, hogy a helységet csak alacsony ajtó, kerítés vagy fal zárta el a pár lépcsőnyivel mélyebben fekvő tértől, ahova éjszakára az udvarról behozták a család néhány háziállatát (vö. 1Sám 28:24).
- A ház másik, kisebb része volt a külön bejáratú vendégszoba [*katalüma*], ahol Józsefék számára már nem volt hely [*toposz*].

Fontos azt is szem előtt tartani, hogy a szöveg nem azt állítja, *hol* volt a baba, csak azt, hogy *miben*, és csak azt állítja, hogy a *vendégszoba* volt tele, nem az egész ház. Annál a képnél, hogy Józsefet, Máriát és a kisbabát leküldték az állatok közé aludni, sokkal ésszerűbb és valószínűbb azt feltételezni, hogy a jászolt egy mozdulattal átemelték a nagy közösségi helységbe, ahol mindenki aludt, hogy az újszülött ne legyen a padlón (nehogy véletlenül valaki rá feküdjön), ugyanakkor közel legyen a szoptató édesanyához.

József és Mária tehát minden valószínűség szerint rokonoknál lakott, Jézus pedig az ő körökben, tipikus ókori, közel-keleti, falusi hangokkal és illatokkal teli milióban, egy izgatott rokoni közösségben jött e világra.

Pásztorok és háromkirályok?

Csak a középkori egyházi hagyományban és a mai hollywoodi Jézus-filmekben találkoznak össze (1) a betlehemi pásztorok és (2) a napkeleti „háromkirályok” (3) a betlehemi jászolnál (4) a csillag fénye alatt.

A bibliai adatokból azonban világos, hogy a pásztorok (Lk 2) és a bölcsek (Mt 2) *nem egyszerre* látogatták meg Jézust:

- a Lk 2:8-17 szerint a betlehem-környéki pásztoroknak azt mondták az angyalok, hogy a jel egy „újszülött” [*brephosz*] lesz, és a jászolban valóban „újszülött” volt (ld. 2:12,16)
- Józsefék később felmentek Jeruzsálembe (2:22), majd hazamentek Názáretbe (2:39), idővel azonban bizonyára visszatértek Betlehembe, mert amikor a keleti bölcseket a csillag Betlehembe vezette,
- a Mt 2:9,13 szerint már egy „kisgyermek”-et [*paidion*] találtak ott, édesanyjával Máriával, de *József nélkül* (2:11)
- Heródes sem újszülöttestet, hanem „kétéves és ennél fiatalabb fiúgyermeket” kerestetett és öletett meg a környéken (2:16).

A *három* napkeleti bölc legendája már a 3. században megjelent. Nagy Konstantin császár anyja, Szt. Heléna a csontjaikat ereklyeként vitette Konstantinápolyba, ahonnan Milanóba, végül 1164-ben Kölnbe, a dómba került. A „háromkirályok”, azaz Gáspár, Menyhért, Boldizsár (*Caspar, Melchior, Balthasar*) nevének eredetéről sok elmélet létezik, de ezekkel most nem érdemes foglalkoznunk.

A valóban ismert adatok a következők:

- a Mt 2:1 „keleti bölcsek”-et említ [*magoi apo anatólón*], *nem* királyokat
- a *magoi* szó szerinti fordítása („mágusok”) félrevezető lenne, mert a *mágus* szó mai magyar jelentése „varázsló” ugyan, de akkoriban ezzel a perzsa eredetű jövevényszóval illettek *mindenkit*, aki a hétköznapi ismereteket felülmúló tudományok birtokosa volt (csillagászat, orvoslás, álomfejtés); az asztronómia és az asztrológia ugyanúgy *egy szakma* volt, mint a gyógyszerkészítés és a méregkeverés [*pharmakeia*]
- a Mt 2-ben a látogatók *száma* sincs említve; vsz. az általuk hozott *háromféle* ajándék: arany, tömjén, mirha (Mt 2:11) alapján próbáltak később a számukra következtetni; a bölcsek azonban éppúgy lehettek ketten mint jóval többen; akkoriban ilyen hosszú útra kincsekkel megrakodva csak fegyveres kísérettel lehetett vállalkozni – feltűnést is keltettek Jeruzsálemben (Mt 1:3).

Keveset tudunk e külföldi látogatókról, de éppen a bibliai adatok alapján *nem* állítható, hogy pogány vallású vagy hitetlen emberek lettek volna:

- először is, nem csak *ismerték* a zsidók királyáról szóló próféciákat, hanem *hittek* is bennük; azért jöttek, hogy Izrael új királyát *imádják* (Mt 2:2), és ez ellen József és Mária *nem* tiltakoztak (Mt 2:10-11)
- valószínűleg nem zsidók voltak, de a zsidók hitét legalább részben vallhatták, mint sok kortárs prozelita
- végül, *Isten megóvta* őket Heródes cselszövésétől – álomban szólt hozzájuk, hogy más úton térjenek haza (Mt 2:12).

Végül, ami a *csillagot* illeti, az sem süthetett be Jézus születésekor a betlehemi barlangba vagy istállóba. A keleti bölcseket a már *majdnem kétéves* kisfiúhoz vezette, Betlehembe (Mt 2:2-10).

Ökör és szamár?

Assisi Szt. Ferenc idejében a jászol mögött álló ökör és szamár már a karácsonyi hagyomány része volt, utalásként az Ézs 1:3-ra: „Az *ökör* ismeri gazdáját, a *szamár* is urának *jászlát*, de Izrael nem ismer, népem nem ért meg engem.” A betlehemi jászol képének ez a kiegészítése csupán teológiai visszautalás, a Jézust – nagyrészt – elutasító Izrael fölötti ítéletként.

Összehasonlító táblázat

Apokrif és művészeti elemek	Bibliai és kultúrtörténeti adatok
Jézus i.sz. 1-ben született, hiszen ez időszámításunk kezdete.	Időszámításunk kezdetét elszámolták, Jézus születése <i>néhány évvel előbb</i> történt.
Éppen tél volt, a táj havas volt.	A pásztorok csak <i>tavasztól őszig</i> tereltek juhokat a szabadban (Lk 2:8). Jézus tavasszal vagy ősszel született. A havas téli táj <i>nem a palesztinai</i> , hanem az európai éghajlati viszonyokból indul ki.
József és Mária együtt utaztak Betlehembe, Mária számaron ült.	Csak azt olvassuk, hogy <i>József felment</i> Názáretből Betlehembe (Lk 2:4), hogy összeírják Máriával együtt (2:5). Mária előbb is odautazhatott, hogy elkerüljék a szülés előtti utazás veszélyeit, ez esetben Józsefekre vártak Betlehemben. Az utazás <i>módjáról</i> sincs bibliai adat.
Mielőtt <i>vagy</i> mire Betlehembe értek, a szülés már be is indult.	Amíg Betlehemben voltak, született meg Jézus (Lk 2:6-7)
József egy barlangban hagyta Máriát, és elment bábáért, Így Mária egyedül és rövid időn belül szülte meg Jézust.	Amíg Betlehemben voltak, jöttek el Mária szülésének <i>napjai</i> , tehát a vajúdás átnyúlt egyik napról a másikra (Lk 2:6-7).
<i>Vagy:</i> Még éppen beértek Betlehembe, ami azonban az összeírás miatt annyira zsúfolt volt, hogy a fogadóban sem volt már számukra hely, csak egy istállóban, így József vezette le a szülést.	Betlehem kisebb falu volt, József pedig királyi leszármazott. Biztosan <i>rokonoknál</i> szálltak meg. A külön bejáratú <i>vendégszobában</i> [gör. <i>katalüma</i>] nem volt már hely. Mária a <i>közös helységben</i> szült, és biztos volt ott rokon nő vagy bába is.
A jászolban fekvő kis Jézust birkák, illetve ökör és szamár lehelete melengette.	A kisbaba jászolban feküdt, amit az alacsonyabb, állatoknak éjjelre fenntartott házrészből egy mozdulattal áttehették a közös helységbe, ahol mindenki a földön aludt. <i>Állatokról</i> nincs szó.
Jézus előtt öreg pásztorok és ajándékot hozó háromkirályok hódoltak.	A pásztorok az <i>újszülött</i> [gör. <i>brephosz</i>] Jézus előtt hódoltak (Lk 2). A <i>bölcsek</i> [gör. <i>magoi</i>] nem királyok voltak, a kétévesnél fiatalabb <i>kisfiút</i> [gör. <i>paidion</i>] imádták, és József nem volt jelen (Mt 2:11). A bölcsek számát nem tudjuk, csak az <i>ajándékokét</i> .
A csillag fénye egyenesen rá világított a jászolban fekvő Újszülöttre.	Jézus születésekor nem volt Betlehem fölött csillag, csak kb. két évvel később a bölcseket vezette Betlehembe.
A kis Jézus, Szent József és Szűz Mária feje körül is dicsfény ragyogott.	Ilyesmíról nincs bibliai adat. A dicsfény későbbi művészeti eszköz.
A szent család fölött a levegőben angyali seregek hallelújáltak.	Angyalok csak a Betlehem környéki pásztoroknak jelentek meg (Lk 2:8-20).

Miért nem elég, ami történt?

Egyfelől érthető az evangéliumi történet későbbi kiszínezése, másfelől azonban úgy tűnik, a századokon át csiszolt „sztori” túl jól sikerült. Vajon mi történt?

Ami az apokrif irodalmat illeti, eleve számolnunk kell az általános emberi vagy népi vallásossággal, amely számára Máté és Lukács beszámolójának valósága túl hétköznapi, és még az igazi csoda is kiszínezésre szorul. Nem elég az örömhír, hogy *a szűz Mária méhében egy gyermek fogan a Szentlélektől, aki a Magasságos Fia, Isten Fia, a Szent, aki megszabadítja népét bűneiből és uralkodni fog örökké* (Mt 1:18-23 Lk 1:31-35), a méhben normálisan kifejlődött, hétköznapi módon megszületett, szépen felnövekedett, erősödött a bölcsességben és Isten kegyelme volt rajta (Lk 2:40). A vallásos képzelet azt igényli, hogy egy ilyen személy eleve *csodálatos és drámai* módon szülessen (ld. Jakab prótoevangélium), és a gyermekkor is ilyen eseményekkel legyen tele (ld. gyermekségevangeliumok). A művi kiegészítések azonban elvonhatják a figyelmet az igazi csodáról.

Ami az ünneplés gyakorlati problémáit illeti, az első betlehemi jászol felállítása Assisi Szt. Ferenchez kötődik (1223), és bár evangelizációs célt szolgált, elterjedése révén egyre több nem bibliai elemmel bővült. Ez egy pontig érthető, hiszen ha el akarjuk játszani *a Születés* történetét, dramaturgiai szükség

- a hiányzó adatok kitalálása (pl. Mária *szamárháton* utazik, a három ajándékot *három* bölcs adja át)
- az időben elkülönült elemek összevonása (pl. a pásztorok és bölcsök látogatása egyszerre, a *csillag* fénye), illetve
- a teológiai igazságok utólagos visszavetítése a születés történetébe (ökor és számár, barikák a Jó Pásztor körül stb.).

Karácsony a századok során rárakódó apokrif elemek, a népszokások, a képzőművészeti alkotások és a biznisz miatt ma már az evangéliumok szövegétől és kultúrájától idegen képsort, hangulatot, azaz üzenetet vetít elénk. A képzőművészeti közhelyeket és az ünneplés audiovizuális élményét pedig már nem könnyű megkérdőjelezni. Mégis, érdemes lenne tiszteletben tartani az 1. századi szentírók konkrét szavait, szándékait és üzenetét, illetve újra gondolni, hogy ilyenkor mire is emlékezünk, és hogyan ünnepelhetnénk valóságközelibb módon.

Felhasznált és ajánlott szakirodalom

- Adamik Tamás (szerk.): *Apokrif iratok – Csodás evangéliumok* (Telosz Kiadó, 1996)
- Bailey, Kenneth E.: *Jesus Through Middle Eastern Eyes* (IVP Academic, 2008)
- Croteau, David A.: *Urban Legends of the New Testament* (B&H Academic, 2015)
- Grüll Tibor: *A kövek kiáltanak – 50 történeti dokumentum az Újszövetség tanulmányozásához* (Szent Pál Akadémia, 2009)
- Keener, Craig (ed.): *The IVP Bible Background Commentary – New Testament* (IVP, 1993)
- Kaiser, Walter – Garrett, Duane (ed.): *Archeological Study Bible* (Zondervan, 2006)